

Báthory István egyetemalapításáról

A Szegedi Tudományegyetem Erdélybe mutató előtörténete iránt örvendetes módon megélenkült a szakmai érdeklődés az utóbbi időkben, különösen az elmúlt egy év folyamán. Ez egyfelől vitacikkekben öltött testet, másfelől pedig 2007. május 2-án egy – szenvedélyes hangvétellű – tudományos konferenciát is életre hívott. Az Egyetemtörténeti Bizottság május 31-én kelt hivatalos állásfoglalását a Szegedi Tudományegyetem Szenátusának július 9-én hozott döntése elsöprő többséggel fogadta el: eszerint egyetemünk a Báthory István erdélyi fejedelem, lengyel király és litván nagyfejedelem által 1581-ben Kolozsvárott alapított egyetem szellemi-kulturális örökösének tekinti magát, és elődje alapítási évét a saját alapítási évének fogja fel.¹ Az üdvözlendő szenátusi határozattal egy termékeny vitafolyamat zárult le. Ehhez járult hozzá a magam anyaggyűjtése és véleményalkotása is. Itt jegyzem meg, hogy szakvéleményem elkészítésére az a tény bátorított, miszerint több éve foglalkozom XVI–XVIII. századi művelődésünkkel, különösen a jezsuita történettudósok tevékenységével. Ilyenformán amint az elmúlt hónapok során a Szegedi Tudományegyetem erdélyi jogelődjét kutattam, a szellemi háttér, sőt több korabeli szereplő ismerősként került elélem. Úgy vélem, nem haszontalan az „erdélyi hőskor” eseményrendjéhez kapcsolódó néhány forrásproblémára, vitatható értelmezési lehetőségre rámutatnom.

Mindannyiunk által ismert tény, hogy Báthory István Lengyelország királya, Litvánia nagyfejedelem, Erdély fejedelme egyetemalapítási szándékkal hozott létre Kolozsvárott egy jezsuita kollégiumot. A korábbi szakirodalom, ennél fogva az egyetemtörténet iránt érdeklődő közvélemény 1581-től keltezi a szegedi egyetem jogelődjének létrehozatalát. Jóllehet a bő négy évszázad intézménytörténetének teljes forrásbázis alapján nyugvó feldolgozása ez idáig még nem készült el, mindazonáltal rendelkezésünkre állnak színvonalas forrás-publikációk és igényes feldolgozások, amelyek alapján a hőskor több vita-

---

¹ Az erről szóló összeállítást l. Szegedi Egyetem, 2007. szeptember 3. 1–8.

tott kérdésében is határozott állást foglalhatunk. Az alábbiakban mindenkélt a korai idők kútfőkből kiolvasható fejlődésére tekintek.

A legújabb és legjobb forráskiadvány, a Rómában megjelent „*Monumenta Antiquae Hungariae*” összeállítója a közelmúltban elhunyt kiváló jezsuita történész Lukács László volt, aki szoros szakmai kapcsolatokat ápolt a szegedi egyetemmel. (A Keserű Bálint szerkesztette „Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez” című szegedi sorozat külső munkatársaként például önálló kötetbe szedte a független magyar jezsuita rendtartomány kiépítéséért kifejtett XVII–XVIII. századi erőfeszítések dokumentumait 1989-ben.)² Jelentős adatokat őriz még Veress Endre XX. század eleji, „*Fontes Rerum Transilvanicarum* (Erdélyi Történelmi Források)” elnevezésű okmánytára, s a Szögi László szerkesztette „Régi magyar egyetemek emlékezete” című válogatás is.

A fent említett gyűjteményekben elérhető forráskörön kívül a Magyar Országos Levéltár „*Gubernium Transilvanicarum (In Politicis) – Commissio in Publico-Ecclesiasticis (F 53)*” anyagában több hetes kutatásaim folyamán szintén találtam értékes kiadatlan kútfőket. (A roppant levéltári *corpus* áttekintése világossá tette számomra azt, hogy ottani anyagkereséseim még „próbaúrásnak” is csak jóindulattal minősülnek.) Kívánatos lenne a teljességre törekvő, programszerű forrásfeltárás alapján végre megírni a kolozsvári egyetem korai történetét, az alapítástól kezdve 1784-ig, amikor II. József líceummá fokozta le az egyetemet. Az addig is rendelkezésünkre álló feldolgozások közül különösen Bisztray Gyula, Jakó Klára és Minker Emil írásait forgattam haszonnal.³ Ezen túlmenően bizonyos kérdések árnyalt láttatásához nemzetközi egyetem-történelmi analógiákat is segítségül hívtam.

---

² LUKÁCS LÁSZLÓ : A független magyar jezsuita rendtartomány kérdése és az osztrák abszolutizmus (1649–1773). Szeged 1989.

³ BISZTRAY GYULA : Az erdélyi tudományos élet és az egyetemi gondolat. In: Erdély magyar egyeteme. Az erdélyi egyetemi gondolat és a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem története. Szerk. BISZTRAY GYULA-SZABÓ T. ATTILA-TAMÁS LAJOS . Kolozsvár 1941. (továbbiakban: BISZTRAY 1941.) 25–138.; JAKÓ KLÁRA: Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója 1579–1604. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 16/1. Erdélyi könyvesházak I. Szerk. KESERŰ BÁLINT .) Szeged 1991. (továbbiakban: JAKÓ 1991.) 10–11.; MINKER EMIL : Szeged egyetemének elődei. Szeged 2003. (továbbiakban: MINKER 2003.) 9–48.

Elsőként tárgyalandó az alapítás ideje és az új intézmény minősége. 1580. május 18-án kelt Vilna városában Báthory István első alapítólevele a kolozsvári kollégium létrehozatalára. Ez a forrásunk viszonylag későn, 1976-ban vált ismertté, ekkor közölte Lukács László.⁴ Báthory István a második, régóta közismert alapítólevelét közel egy esztendő múltán, 1581. május 12-én bocsátotta ki ugyanott.⁵ Ezt a dokumentumot a nagy jezsuita történettudós, Kaprinai István 1767-ben közölte először.⁶ A későbbi okmány több kiadást ért;⁷ széleskörű elterjedtsége magyarázza azt, hogy művelődéstörténetünk az 1581. esztendőöt tekinti a kezdet idejének. Ekként van, hogy bár az alapítás első forrása 1580-ra mutat vissza, az 1581. évi adat a szokás erejénél fogva alkalmasabb akár egy kultúrdiplomáciai közös nevező kialakítására is.

Lényeg, hogy a két, azonos rendeltetésű és szinte azonos megszövegezésű oklevél egyaránt tartalmazza Báthory István alábbi intézményalapítói rendelkezését: „*in civitate nostra Claudiopolitana, alias Colosvar nuncupata, collegium Societatis Iesu fundamus, facimus, instituimus, ordinamus et erigimus. Ut vero isti collegio a nobis, ut supra dictum est, instituto nihil ad iura, ornamenta, praeeminentias ad consuetudinem reliquiarum in orbe christiano academiaram desit, ex regia nostra singulari gratia vigore praesentium statuimus et decernimus, ut qui in humanioribus litteris hebraeis, graecis et latinis cum laude versatus fuerit, et postea ad alterutrius facultatum, sive theologiae, sive philosophiae fastigium, argumentis prius doctrinae suae editis, iudicio collegii pervenire voluerit, ad gradus et baccalaureatus et magisterii et doctoratus promoveri possit. Que quidem promotio tantundem iuris, dignitatis, praeeminentiae, ornamentum habeat, quantum istiusmodi promotiones in Italiae, Galliae, Hispaniae et*

---

⁴ Monumenta Antiquae Hungariae. (továbbiakban: MAH.) II. (1580–1586). Edidit LADISLAUS LUKÁCS S. I. Romae 1976. (Monumenta Historica Societatis Iesu. A partibus eiusdem Societatis edita. Volumen 112.) 61–66. (34. szám)

⁵ MAH. II. 112–118. (56. szám)

⁶ KAPRINAI, STEPHANUS: Hungaria Diplomatica I. Vindobonae 1767. 41–45.

⁷ Az 1581-es oklevél további kiadásairól l. Epistolae et acta Jesuitarum Transylvaniae temporibus principum Báthory (1571–1613). Collegit et edidit ANDREAS VERESS. Erdélyi jezsuiták levelei és iratai a Báthoryak korából. Gyűjtötte és közrebocsátotta dr. VERESS ENDRE. Fontes Rerum Transilvanicarum (továbbiakban: FRT.) Erdélyi Történelmi Források I. Budapest 1911. 127–133. (49. szám)

*Germaniae academiis de iure et consuetudine habere solent et possunt. Quod ut autoritate Pontificis Maximi sanciat, et privilegiae iustae universitatis hoc collegium ex parte obtineat, apud Sedem Apostolicam contendemus.*⁸ Bene László fordításában: „Claudiopolisnak, másképp Kolozsvárnak nevezett városunkban megalapítjuk, létrehozuk, felállítjuk, megszervezzük és életre hívjuk a Jézus Társaság kollégiumát. Hogy azonban ezen, álfalunk a fent mondott módon létrehozott kollégium jogait, tisztességét és méltóságát tekintve semmiben se maradjon el a keresztény világ többi akadémiajának szokásaihoz képest, különös királyi kegyünkből jelen okmánnyal elhatározzuk és elrendeljük, hogy aki a magasabb műveltségben – a héber, görög és latin irodalomban – kitűnő jártasságot szerzett, és ezután el akar jutni valamelyik fakultás (a teológia vagy a filozófia) csúcsára – miután előadta a tanítását alátámasztó érveket – a kollégium határozata alapján mind a baccalaureusi, mind a magiszteri, mind pedig a doktori fokozatra előléphessen. Ezen előléptetés járjon éppoly jogokkal, megbecsüléssel, tisztességgel és méltósággal, mint amilyennel az efféle előléptetések Itália, Gallia, Hispánia és Germánia akadémiaiban a jog és szokás szerint járni szoktak és járhatnak. Hogy ezt az Apostoli Szék tekintélye is szentesítse, és e kollégium minden tekintetben bírja egy valódi egyetem kiváltságait, az Apostoli Széknél fogjuk kezdeményezni.”⁹

Báthory István teljesen szabályosan rendelkezett, hiszen egy jezsuita irányítású egyetem alapításának előfeltétele volt a kollégiumi keret. Alapítói szándékának komolyságát a szöveg bizonyítja (a szentszéki jóváhagyás igényén túlmenően itt a nemzetközi példákra történt hivatkozásra érdemes utalni), eltökéltségét pedig a kettős oklevél-kibocsátás nyomatékosítja: az uralkodó *de iure* egy bölcsészeti és teológiai képzést végző, vagyis két karral induló „*universitas*” életre hívását rendelte el. Az alapítólevél kétszeri kiadását, illetve az adományok felsorolásában mutatkozó szövegeltéréseket Balázs Mihály a levelezésanyagra figyelve azzal magyarázza, hogy nem voltak tisztázottak akkor a jezsuitáknak adott birtokok határai; azoknak rögzítésével kellett sietni.¹⁰

---

⁸ MAH. II. 63–64. (34. szám); uo. 115–116. (56. szám)

⁹ Régi magyar egyetemek emlékezete. Szerk. SZÖGI LÁSZLÓ. Budapest 1995. (továbbiakban: RMEE.) 172.

¹⁰ BALÁZS MIHÁLY: Vissza a forrásokig. A szegedi egyetem első elődjéről. Szeged. A város folyóirata. 18 (2006/9) (továbbiakban: BALÁZS 2006.) 31.

Tény, hogy ez az oktatási intézmény jórészt „*Collegium Claudiopolitanum*” formában szerepel a XVI. század végi említésekben,¹¹ és ezt nem lehet kizárólag a terminológia – máskülönben eltagadhatatlan – képlékenységének számlájára írni (az uralkodói alapítólevelek például az „*academia*” kifejezést is használják), hanem a kezdeti nehézségek szemlélete is tükröződik ebben.

Mindazonáltal akad két XVI. század végi forrásunk, ahol az „*universitas*” kifejezés szerepel. Az *Appendix IV. Diarium domus professae Societatis Jesu Cracoviensis de rebus Transylvanicis* így fogalmaz: „*Initio Novembri 1585 posteaquam Stephanus rex saepius urgebat tam apud Societatis nostrae Generalem, quam apud nostrum provinciale, ut Claudiopoli Academiae ac universitati initia darentur, scholis humaniorum litterarum iam ante constitutis, praesente Sigismundo principe et tota eius aula, cursus philosophicus additus et una lectio theologica pluraque sequentibus annis addenda erant.*”¹² Szintén Jézus Társasági adat, a rend egyik kortörténeti feljegyzése, a *Historia Domorum S. I. in Transylvania. Mense augusto anni 1587.* szól erről, hasonló megfogalmazásban: „*Deinde cum saepius urgeret Rex literis datis ad P. Campanum provinciale ea de re efficacibus ut Claudiopoli tandem universitas seu academia aperietur, anno 1585 in novembri principe et aula praesente inchoatus fuit cursus philosophiae et una lectio theologiae addita, quae tamen postea ob pestem anni insequentis 86, qua etiam nostrorum pars maxima absumpta est, intermissa fuere.*”¹³ A szövegösszefüggés egyértelműen az alapítólevelek szándéknyilatkozatát hitelesíti, még hozzá az uralkodótól független kortárs szemszögéből. Tudniillik azáltal, hogy Báthory István élete utolsó éveiben több ízben szorgalmazta a kolozsvári tanintézmény ténylegesen egyetemszerű működésének beindítását, további megerősítést nyer, hogy az uralkodó eleve az „*universitas*” minőségi magaslataira tekintett. E két korabeli adalék (a többi forrással egybe-

---

¹¹ L. pl. MAH. II. 131–132. (61. szám); 327. (125. szám); 346. (135. szám); 353–354. (139. szám); 386–390. (157. szám)

¹² *Annuae Litterae Societatis Jesu de rebus Transylvanicis temporibus principum Báthory (1579–1613).* Collegit et edidit ANDREAS VERESS. Jézus Társasága Évkönyveinek jelenései a Báthoryak korabeli erdélyi ügyekről. Gyűjtötte és közrebocsátotta dr. Veress Endre. FRT. V. Veszprém 1921. 221.

¹³ MAH. III. (1587–1592). Edidit LADISLACUS LUKÁCS S. I. Romae 1981. (*Monumenta Historica Societatis Iesu. A partibus eiusdem Societatis edita. Volumen 121.*) 60. (26. szám)

csendülve) ugyanakkor bepillantást enged a működés kezdeti nehézségeibe.

E helyt megkerülhetetlen a szentszéki legitimáció kérdése, hiszen a középkorból átörökített gyakorlat szerint az egyetemalapítás jogi aktusát a pápai jóváhagyás érvényesíti. A szakirodalomban sokáig élt az a nézet, miszerint XIII. Gergely bocsátott ki hivatalos okiratot, amellyel egyetemi rangban ismeri el a kolozsvári iskolát.¹⁴ Igaz, az egyházfő valóban adott ki kolozsvári vonatkozású diplomát 1583-ban, csak hogy az nem a kollégium egyetemi rangra emeléséről, hanem egy papi szeminárium felállításáról rendelkezett. A „*Monumenta Antiquae Hungariae*” teljesnek mondható kútfőbázisa alapján szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy XIII. Gergely sosem adott egyetemi rangra emelő diplomát a „*Collegium Claudiopolitanum*” javára.¹⁵ Ámde a szentszéki megerősítés hiánya önmagában nem jelenti, nem jelentheti azt, hogy a kollégiumtól el kellene tagadni az egyetem-létet. Ezen az alapon ugyanis az összes protestáns egyetem egyetem-mivoltát vonnánk kétségbe, hiszen egyik sem kapta meg a római szentesítést, mert hogy nem is kérte. Érdekes is lett volna, ha a reformáció hívei éppen ahhoz fordulnak efféle megerősítésért, akit az ördög evilági megtestesülésének, de legalább is földi helytartójának kiáltottak ki a hitviták hevében. Elég csak azt a nagy erejű németalföldi egyetemalapítási hullámot felemlíteni, amely például Leyden (1575), a frízöldi Franeker (1585) és Utrecht (1636) felsőoktatási intézményét vetette felszínre. A hitújítás korszelleme oly mértékben tette feleslegessé az „egyetemség” kívánalmi közül a szentszéki jóváhagyást, hogy az a későbbi katolikus egyetemalapítókat is arra bátorította, nyugodtan tekintsenek el az eladdig illő tiszteletkőr megtételétől, amint azt éppen Pázmány Péter egyetemalapítása, a magyar Nagyszombat (1635) esetében tapasztalhattuk. Sőt, egy sajátos középkori példa arra szolgál bizonyosságul, hogy még a felekezeti megosztottság előtti, egységesen katolikus Nyugat-Európában sem ragaszkodtak az azonnali szentszéki megerősítéshez. A királyi alapítású Valladolidi Egyetem a XIII. század utolsó negyedében már bizonyosan működött, de csak 1346-ban lett pápai rendelet nyomán *Studium Generale*, és a Párizsi Egyetem privilégiumát a teológiai oktatás jogára csak

---

¹⁴ BISZTRAY 1941. 46.; MINKER 2003. 30.

¹⁵ MAH. II. 386–390. (157. szám) Ennek hangsúlyozását l. BALÁZS 2006. 36–37.

1417-re nyerte el V. Márton pápától, ilyenformán hosszú évtizedeken keresztül szentszéki jóváhagyás nélkül működött egy hispániai egyetem!¹⁶

Az analógiák csupán azt bizonyítják, hogy a római pápának az alapítást megerősítő okirata *általában* nem létfeltétele egy katolikus egyetem működésének. Mindazonáltal e mégoly jelentős körülménynél sokkal fontosabb arra tekinteni, hogy a kolozsvári tanintézményt, mint *egyedi* jelenséget, milyen elbírálás illette meg a közel korabeli katolikus „művelődéspolitikai” gondolkodásában. Egy régóta ismert forrás meglepő tanulságára Makk Ferenc hívta fel a figyelmet a 2007. május 2-án rendezett egyetemtörténeti konferencián. 1657. február 26-án Kisdi Benedek egri püspök megalapította a kassai jezsuita akadémiát. A rendelkezés szövege szerint: „*erigeremus et fundaremus Studium Universale seu Academiam... ut huic erectioni Universitatis in Collegio Cassoviensi Societatis Jesu*”, vagyis az ingatag terminológiában helyet kap az egyetem néven nevezése is.¹⁷ Természetesen a bevett jezsuita szokás szerint eljárva, tehát az egyetemalapítás kötelező intézményi háttérül a jezsuita kollégiumot megjelölve. Az igazán érdekes mozzanat I. Lipót alapítást megerősítő adománylevelében olvasható. Amikor ugyanis Lipót 1660. augusztus 7-én jóváhagyja a kassai „*Academia*” vagy „*Universitas*” alapítását, továbbá felruhazza mindazon jogokkal, amelyek az egyetemeket a birodalomban megilletik, két előljáró magyar példára hivatkozik. Az egyik Pázmány Péter nagyszombati, a másik Báthory István kolozsvári intézményalapítása! E két hivatkozási alap értékéből mit sem von le az, hogy mindkettő esetében az „*Academia*” szót használja – „*piae memoriae Cardinalis Pasmanni, Fundatoris Academiae Tyrnaviensis*” illetve „*Serenissimi quondam Poloniae regis Stephani Batori, Academiae Claudiopolitanae Societatis Jesu in transylvania piissimi Fundatoris*” – a szöveg.¹⁸ Hiszen a két példaképet csupán egy-egy utalás érintette (azokat azonban ugyanazzal a kifejezéssel); részletesen csak (értelemszerűen) az új,

---

¹⁶ Az ibériai példákat l. Historia de las universidades. Origen del término. Precedencia de las Universidades Españolas. http://www.protocolo.org/gest_web/proto_Seccion.pl?rfID=453&a refid=251&pag=0. Historia de la Universidad en España. <http://universidades.universia.es/info-general/historia/index.htm>. Az anyaggyűjtésért Igaz Leventének tartozom köszönettel.

¹⁷ RMEE. 179–182. (magyar fordítással)

¹⁸ Uo. 183–192. (magyar fordítással)

egyetemnek – is – nevezett intézménnyel foglalkozik a privilégium, ám a kaszai alapítás „egyetemsége” a változatlanul ingatag terminológia dacára vizsgálja Báthory és Pázmány alapításának egyetem-mivoltát!

Visszatérve Báthoryhoz: ő, lévén fegyelmezett katolikus uralkodó, nem szándékozott megkerülni XIII. Gergelyt. Az a körülmény, hogy nem előlegezte meg, csak kérte az egyetemi rangot, mértéktartásra vall; ám az intézmény szellemi és anyagi gyarapítása ettől függetlenül haladt a maga útján. Láttuk, a bölcséleti kar hamar felállt, és a hittudományi is megkezdte működését. Nem tudni, miként alakult volna a jezsuita „*Collegium Claudiopolitanum*” sorsa, beleértve a szentszéki kiváltságlevelet, ha Báthory Istvánt 1586-ban nem ragadja el a halál, de az új egyetem-kezdemény életképességét mindennél ékeesebben bizonyítja, hogy „Erdély nagy romlása” közepette milyen élénk oktatási tevékenység folyt benne. Az erre valló szám adatok szerint, amíg 1580-ban csak 50 diák volt, addig 1581-től 150–200, 1585-ben 230, az 1590-es évekre mintegy 350 ifjú hallgató tanult ott a katolikus Európa különböző tájairól meghívott magyar, német, lengyel, olasz, spanyol és francia jezsuitától. A tanulói létszám ily meredek ívű növekedését, a tanári kar változatos összetételét bőkezű és fellelős uralkodói gondoskodás tette lehetővé. Báthory István lengyel király az erdélyi fejedelemséget ténylegesen gyakorló Báthory Kristóffal (†1581) együtt a Farkas utcai templom két oldalán elhelyezkedő kolostori épületeket és telkeket adományozta az új intézménynek; ezen alapokat az újonnan felépített rendház s a 150 főt befogadó diákszálló egészítette ki, a folyamatos működést pedig bő kézzel mért pénz- és birtokadományok biztosították.¹⁹

Az oktatás színvonalának fokmérője mindenek előtt a tanári kar minősége. Erre pedig nem lehetett panasz, hiszen Rómából, Vilnából, Bécsből, Krakkóból érkeztek egyetemi tanári tapasztalatokkal felvértezett tudós jezsuiták. A hős-korszakból a lengyel Wujek Jakab első rektort illik először említenünk, a nemzetközi hírű tudós tanárt, az első – és évszázadokon keresztül kötelező érvényben levő – lengyel katolikus bibliafordítás készítőjét, akit a lengyel művelődés méltán tisztel „két egyetem rektora” címen, vilnai és kolozsvári tevékenységére utalva. A sors fura játéka, hogy rendbeli esküdt ellensége jelentőségét tekintve

---

¹⁹ Erről összefoglalóan, a források megjelölésével I. JAKÓ 1991. 10–11.

vele vetekedik. Szántó István (humanista írói nevén Stephanus Arator) első generációs jezsuita térítő-tudós nevéhez fűződik a római *Collegium Hungaricum* megalapítása 1579-ben, miután hathatós közbenjárására XIII. Gergely a San Stefano-alapítvány zarándokházát elvette a pálosoktól, és a magyar jezsuita művelődés szolgálatára rendelte.²⁰ Szántó István legnagyobb fegyverténye kétségkívül az ifjú Pázmány Péter katolikus hitre térítése volt; némi túlhangsúlyozással úgy is mondható, hogy a kolozsvári egyetem hőskorához kötődő jezsuita a legfőbb szellemi irányítója volt a nagyszombati egyetem alapítójának, az újkori magyar katolikus művelődés legnagyobb alakjának, Pázmány Péter esztergomi érseknek.

Mit sem ér egy tudományos műhely vagy tanintézmény könyvtár nélkül. A kolozsvári kollégium már a kezdetektől fogva e tekintetben is *de facto* egyetemként nyilvánult meg. Jakó Klára már idézett, alapvető kézikönyve elején hangsúlyozza, hogy a kollégium és a könyvtár megszervezése együtt indult, és párhuzamosan haladt. Jakó kimutatta, hogy már 1580-ban, még az alapító okiratok kelte előtt élénk levelezés folyt a szükséges könyvek beszerzéséről, nyomtatásáról. Mindez újabb erős érv amellest, hogy – Jakó Klára szavaival élve – a „Báthori-egyetemet”, Erdély első valóságos egyetemét lássuk Báthory alapításában.²¹

A kolozsvári egyetem ígéretes és lendületes pályája természetszerűleg nem egy külső világtól elzárt, megóvott burookban bontakozott ki: az állandósult felekezeti megosztottság és az azt súlyosbító politikai meghasonlás a 15 éves háború szenvedéseivel betetőzve kemény próbatétel alá vetették a felsőoktatást is. Az egyetem osztályrészéül minduntalan a kényszerű újrakezdés rendeltetett. Az 1586. évi pestis tizedelte jezsuiták 1588 végén kiűzettek Erdélyből. Pár év múltán ugyan visszatérhettek a spanyol Alfonso Carillo vezetésével, ám a XVII. század elején többször is meg kellett szakítaniuk tevékenységüket.

Jóllehet az egyetem-színvonalú működés kezdete 1585 elé nem tehető, de egy nyugati analógia azt példázza, hogy az alapítás idejét akár több évvel is

---

²⁰ HERMANN EGYED: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. Munich 1973. 225–226., 230. Szántó István érdeme akkor is tiszteletre méltó, ha egy 1580-ban kelt pápai rendelet a magyar kollégiumot egyesítette a némettel.

²¹Erről összefoglalóan I. JAKÓ 1991. 1–59.

követheti a képzés tényleges beindítása. Talán meglepő, de tény, hogy az 1962-ben alapított Regensburgi Egyetem csak 1967-től kezdett működni.²² E jelenkori, békeidőből való példa fényében becsülhető igazán annak értéke, hogy a vallási villongások, politikai pártoskodások és háborúk sújtotta Erdély földjén az alapítást öt éven belül oktatás követte.

Az 1580-as és 1590-es évekéhez hasonló jelentőségre csak a XVIII. század folyamán emelkedett a kolozsvári felsőoktatás. Az új korszak egyetemi tanárai közül kiemelendő Szegedi János, a kiváló jogász; Hell Miksa, 6 akadémia tagja, a kor leghíresebb csillagásza, aki a dán király felkérésére 1769-ben Vardö szigetén tanulmányozta a Vénusz átvonulását; illetve a már említett Kaprinai István, a jezsuita adatgyűjtő irányzat egyik legnagyobb tudósa, a Heveneszi Gábor programjával útjára indított kritikai történetírás adatgyűjtő munkáinak betetőzője. Az egyetemhez kapcsolódó alsóbb iskola tanárai között pedig olyan jeles elmék fordultak elő, mint a deákos költő Baróti Szabó Dávid. A tanulók közül messze kiemelkedik zágoni Mikes Kelemen.²³

A Jézus Társaság feloszlatása (1773) nem hozott sorsrontó törést az egyetem életében. Sőt 1774-ben jogi, 1775-ben orvosi fakultás alakult, ezáltal végre kiteljesedett a klasszikus kívánalmak szerinti négy karra az intézmény. 1778-ban Mária Terézia királynő az *universitast* a piaristáknak adományozta. Az 1778. évből érthető módon feltűnően sok levéltári kútfő foglalkozik az egyetem ügyével. Amint azt említettem, a Magyar Országos Levéltárban több héten keresztül végeztem kutatásokat e tárgyban; azt már felmértem, hogy annyi kiaknázatlan kincs található, amennyit csak szervezett, hosszas munkával lehetne feltárni és feldolgozni. Csupán a „Gubernium Transylvanicarum (In Politicis) – Commissio in Publico-Ecclesiasticis” állományából merítettem, és ennek során tapasztaltam, hogy az intézmény megnevezésében az „*universitas*” kifejezés, még ha nem is kizárólagos, de mindenképpen uralkodó érvényre jutott.

A királynő következetesen „*Director Universitatis*”-nak címzi a rektort, „*Universitas Claudiopolitana*” alakban az iskolát. Íme néhány példa a szövegösszefüggéssel: 1778. január 7., Mária Terézia királynő a *gubernium*nak: „*Hinc per Directorem Universitatis eae faciendae erunt dispositiones, ut Professor*

---

²² <http://www.uni-regensburg.de/Universitaet/Portrait/urwwweng.htm>

²³ BISZTRAY 1941. 25–138.

mechanicus a mense Aprilis incipiendo, tantum 10. vel 12. Collegia.... 1778. január 14., a királynő a guberniumnak: „*Quandoquidem relatio Domini Directoris Universitatis Claudiopolitanae jam sub 16. Octobris Anni Elapsi circa libros pro studiis altioribus, et Instrumenta pro Physica experimentalis procuranda...*”. Látni való, hogy itt a címzés mögötti tartalomba, az egyetem életébe például a fizika oktatásának könyvei, szemléltető eszközei felől történt rendelkezés enged bepillantást. 1778. február 11., a királynő a guberniumnak: „*et reliquae scientiae altiores in Universitate Claudiopolitana introductae*”. 1778. március 18-án Mária Terézia guberniumnak küldött levelében megint csak „*Director Universitatis*” olvasható. Pállya István rektor levele (1778. április) a „*Studio Theologico ex Universitate Claudiopolitana...*” kifejezést hozza. Ugyanakkor egy 1778. április 14-én kelt levélben a hagyományos „*Collegium Claudiopolitanum*” szókapcsolat jól megfér a „*templum Academici Claudiopolitani*” kifejezéssel.

Végezetül érzelmi és kultúrpolitikai jegyeket hordozó kérdésben is állást kell foglalni. Mennyire vállalhatja fel a XXI. század elején az állami fenntartású, tehát ízig-vérig világias jellegű Szegedi Tudományegyetem a Báthory István alapította kolozsvári felsőfokú jezsuita tanintézményt történelmi-szellemi elődjeként? Vállalható-e a jezsuita értékrend a mai magyar egyetemi gondolat számára? Szólhatunk-e valamiféle eszmei folytonosságról, vagy legalább örökségről? A válasz egyszersmind ítéletet mond a Jézus Társaság magyar művelődéstörténeti hagyatékáról.

Az illendő szerénység félretételével hangsúlyozom, hogy e korszak és tárgykör kutatójaként felelhetek határozott igennel. Mert minden igényes egyetemi polgárnak igent kell mondania azokra az egyetemes emberi erényekre, amelyek a jezsuitákat is oly sikeressé tették annak idején: a szorgalomra, a fegyelemre, a tehetséggondozásra. Ezek az értékek olyan szellemi nagyságokat adtak a nemzeti művelődésnek, mint az 1700-as évek derekán Kéri Borgia Ferenc nagyszombati professzor, akiben egyaránt tisztelhetjük az első magyar csillagászt és a Bizánci Birodalom történelmének máig egyetlen magyar összegzőjét; vagy Pray György és Katona István, modern kritikai történettudományunk két alapító atyja.

Az pedig teljesen bevett szokás Európa-szerte, hogy mai világi egyetemek egykor volt egyházi intézmények jogfolytonosságát vállalják fel, még akkor is,

ha Báthory alapításával ellentétben az eredeti iskola nem is „egyetem” rendeltetésre jött létre, mint Bologna a hagyomány szerint 1088-ban. És hogy mennyire nem a földrajzi, hanem az intézményi örökség számít, arra a legkézenfekvőbb példa: a 895 előtti etelközi Magyar Nagyfejedelemség jogutóda a 895 utáni Kárpát-medencei Magyar Nagyfejedelemség (majd Magyar Királyság) lett, és nem az egymást kioltó etelközi besenyő, úz és kun törzsi szervezetek sora.

Minthogy a források tanúsága szerint Báthory István egyetemalapítási céllal hozott létre egy oktatási intézményt, amely hányatott sorsa dacára kezdetektől fogva egyetemszerű működés jegyeit mutatta fel, ezért a történettudományos megfontolások szintén a kolozsvári eredet felvállalását gyámolítják. Az ekképp igazolható hagyománytisztelet jegyében talán az sem lenne túlzás, ha az egyik mai jogutód, a Szegedi Tudományegyetem felvonná az alapító uralkodó, Báthory István nevét.

On the foundation of the University in Kolozsvár by István Báthory

In the recent times, especially this year quite an active interest focused on the heritage of the University of Szeged, of which the legal predecessor was the University of Kolozsvár in Transylvania. That started by the will of István Bathory, King of Poland, Prince of Transylvania who decided to establish in Kolozsvár a Jesuit College and to upgrade it to the level of a university, that is why he issued charters in 1580 and in 1581 in this case. What is more, according to the Catholic custom, Báthory forced the Holy See to confirm his foundation. This institution never got it, but despite that, no one can doubt that Báthory's foundation in Kolozsvár worked as a real university, because a privilege issued by the Pope was only a usual, but not a necessary condition for legitimating a Catholic university; there are some examples for it from the Middle Ages.

It's more difficult to see clearly the real quality of the school, because the terminology was not consequent that time: the phrases „universitas” or „academia” or „studium generale” often meant the same. Nevertheless during the first period of the history of the institution (until 1784) it worked as an university, moreover, it was considered as an example to establish another university in Kassa in 1657, too. So there is no reason to deny the quality of the university from Báthory's foundation: the sources strengthen the tradition.